

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, “ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ”

κεφ. 34-46

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

**ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Αρχαία Ελληνικά Β΄ Γενικού Λυκείου

Γενικής Παιδείας

Βαρβάρα Δημοπούλου δ.φ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄ Θουκυδίδης Ολόρου Αλιμούσιος (περ. 460-400 π.Χ.)

1. Βιογραφικά στοιχεία:

- Γεννήθηκε στην Αθήνα την εποχή της ακμής της αθηναϊκής δημοκρατίας.
- Ο πατέρας του είχε ποικίλες σχέσεις με τη Θράκη.
- Εξορίστηκε το 424 μετά την αποτυχία του να αντιμετωπίσει τον Σπαρτιάτη Βρασίδα στην Αμφίπολη.
- Αποσύρθηκε στα κτήματά του στο Παγγαίο και συνέγραψε την ιστορία του.
- Κατά καιρούς ταξίδευε στους τόπους των σημαντικών γεγονότων της ιστορίας του.
- Γύρισε στην Αθήνα μετά το 404 π.Χ. (λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου).
- Πέθανε στην Αθήνα μεταξύ 400 και 396 π.Χ.

2. Πνευματικές επιδράσεις: α) η κληρονομιά του παρελθόντος και β) η πνευματική ακμή της εποχής του Περικλή (αττική τραγωδία, ιστορία του Ηροδότου, αρχαιοελληνικός διαφωτισμός).

3. Το ιστορικό του έργο → *Ιστορία*, αποτελούμενη από 8 βιβλία.

Α) Περιεχόμενο:

- Χαρακτηρισμός: ένα από τα σημαντικότερα έργα της ανθρώπινης πνευματικής δημιουργίας.
- Θέμα: ο Πελοποννησιακός Πόλεμος (431-404 π.Χ.)
- Το χρονικό διάστημα που καλύπτει το έργο του: από το 479 (η 50ετία της αλματώδους ανάπτυξης της Αθήνας) μέχρι το 411 (το έργο διακόπτεται λόγω του θανάτου του).
- Η θέση του στην αρχαία ιστοριογραφία: Η *Ιστορία* του Θουκυδίδα συνεχίζει την *Ιστορίη* του Ηροδότου και προηγείται από τα *Ελληνικά* του Ξενοφώντα.

Β) Σκοπός:

- αντικειμενική και ολοκληρωμένη αφήγηση των γεγονότων ·
- (κυρίως) έργο με διαχρονική διδακτική αξία που θα μείνει ως κληροδοσία στην ανθρωπότητα (κτημα ες αιεί), εφόσον η φύση και οι αντιδράσεις των ανθρώπων ουσιαστικά δεν μεταβάλλονται με το πέρασμα του χρόνου.

Γ) Αρετές:

- εισαγωγή και συνεπής εφαρμογή αυστηρής επιστημονικής μεθόδου (στην περιγραφή και ανάλυση των γεγονότων)
- αμεροληψία
- αντίληψη της σχέσης ανάμεσα στα αίτια και τα αποτελέσματα των γεγονότων

- ικανότητα εμβάθυνσης στην ουσία των πολιτικών θεμάτων
- πυκνό, άμεσο και γραφικό ύφος.

Β΄ Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ 431 π.Χ.

ι) Ένταξη του Επιταφίου στην αρχαία ρητορική.

Προσδιορισμός. Ο Επιτάφιος του Περικλή:

- περιλαμβάνεται στο Δεύτερο Βιβλίο της Ιστορίας του Θουκυδίδη (μετά το τέλος των γεγονότων του 431 π.Χ. – α΄ έτους του πελοποννησιακού Πολέμου) ·
- εκφωνήθηκε από τον Περικλή στον Κεραμεικό για να τιμηθούν οι νεκροί του α΄ έτους του πολέμου ·
- είναι λόγος ρητορικός με αξιοθαύμαστο παιδευτικό περιεχόμενο και μνημειακή λογοτεχνική μορφή ·
- προκαλεί διαχρονικά τον θαυμασμό από την εποχή που γράφτηκε μέχρι σήμερα ·
- το περιεχόμενό του πολύ λίγη σχέση έχει με τα γεγονότα που τον πλαισιώνουν.

Γενική τοποθέτηση: Η ρητορική στην αρχαία Ελλάδα.

- Ο ρητορικός λόγος ανταποκρίνεται στην ανάγκη της πειθούς και αποτελεί επεξεργασία της αντίστοιχης έμφυτης ανθρώπινης ικανότητας.
- Είδη ρητορικών λόγων στην αρχαιότητα: α) δικανικοί, β) συμβουλευτικοί και γ) επιδεικτικοί.
- Η δημοκρατική, ευημερούσα και πολυποικίλη αθηναϊκή κοινωνία του 5ου αι. π.Χ. ευνόησε την ανάπτυξη της ρητορικής τόσο ώστε να καταστεί κατ' εξοχήν αττική τέχνη.
- Η ρητορική διαμορφώθηκε προπάντων από τους σοφιστές, μαθητές των οποίων ήταν ο Θουκυδίδης.

Από τι αποτελείται το έργο του Θουκυδίδη.

- Α) Αφηγηματικά μέρη → ιστόρηση των γεγονότων και διατύπωση κρίσεων γι' αυτά ·
- Β) Δημηγορίες → ομιλίες πρωταγωνιστικών προσώπων (βασιλέων, πολιτικών, στρατηγών κ.λπ.) πριν από κρίσιμα γεγονότα · στόχος: φωτισμός των αιτιών των γεγονότων και των συνεπειών των πολεμικών επιχειρήσεων. Λειτουργία τους:
  1. ολόπλευρος φωτισμός των γεγονότων, πέρα και πάνω από την απλή ιστορική αφήγηση, όσο αντικειμενική και να είναι ·
  2. ανίχνευση των βαθύτερων αιτιών που οδήγησαν σε συγκεκριμένες επιλογές·
  3. αποκάλυψη της ιστορικής και πολιτικής σκέψης του ίδιου του Θουκυδίδη, εφόσον περιλαμβάνουν επιχειρήματα, κίνητρα, συναισθηματικές παρορμήσεις κ.λπ. των βασικών προσώπων, αλλά και πρόβλεψη αναμενόμενων αποτελεσμάτων.

Η μέθοδος σύνθεσης των δημηγοριών.

Ο ίδιος ο Θουκυδίδης διαμόρφωσε τον χαρακτήρα των δημηγοριών και τα ειδικά χαρακτηριστικά τους ως εξής:

- Κρατήθηκε κοντά στο περιεχόμενο όσων πραγματικά ειπώθηκαν και το συμπλήρωσε α) ενισχύοντας τα γενικά και μόνιμα στοιχεία του λόγου και αφαιρώντας τα περιστασιακά και β) ενισχύοντας την άποψη του ομιλητή με επιχειρήματα.
- Προσάρμοσε το περιεχόμενο του λόγου στον χαρακτήρα του κάθε ομιλητή και στις περιστάσεις.
- Συχνά παραθέτει “αγώνα λόγων”, δηλ. δύο δημηγορίες που εκφράζουν αντίθετες απόψεις, για να μπορέσει ο αναγνώστης να κρίνει αντικειμενικά.

Συμπέρασμα: Οι δημηγορίες απευθύνονται μόνο στους αναγνώστες και τους βοηθούν να κρίνουν τα πρόσωπα και τις καταστάσεις αντικειμενικά.

Η δημηγορία του Επιταφίου → Ανήκει στις 40 δημηγορίες της Ιστορίας του Θουκυδίδη αλλά έχει διαφορές :

α) εξωτερική διαφορά → Ο Επιτάφιος είναι επιδεικτικός λόγος, ενώ οι άλλες δημηγορίες θεωρούνται συμβουλευτικές.

β) εσωτερική διαφορά → Αντίθετα με τις υπόλοιπες δημηγορίες, ο επιτάφιος δεν έχει καμία σχέση με την ιστορική αφήγηση που τον πλαισιώνει.

ii) Οι επιτάφιοι λόγοι στην αρχαία Αθήνα.

Η παράδοση των επιταφίων λόγων.

- Οι επιτάφιοι εκφωνούνταν για να τιμηθούν οι νεκροί των μαχών.
- Παραδοσιακή συνήθεια: ο νεκρός πολεμιστής να τιμάται όχι μόνο έργω αλλά και λόγω (με εγκώμια).
- Στην Αθήνα θεσμοθετήθηκε η γιορτή των Επιταφίων, η οποία συμπληρωνόταν με ανάλογο ρητορικό λόγο.
- Άρα: ο Επιτάφιος του Περικλή δεν αποτελεί μεμονωμένο κείμενο αλλά εντάσσεται στην αντίστοιχη ρητορική παράδοση.
- Η ρητορική αυτή παράδοση επιτάσσει ο επιτάφιος λόγος να έχει σταθερή δομή και οριοθετημένο περιεχόμενο και μορφή.

Η δομή των επιταφίων.

Από τους λίγους σωζόμενους επιταφίους λόγους η δομή τους προκύπτει ως εξής:

1. Προοίμιο.
2. Καταγωγή και πρόγονοι: α) εγκώμιο της αττικής γης και της αυτοχθονίας των Αθηναίων, β) ανατροφή και αγωγή του αθηναϊκού λαού, γ) η φιλοπατρία, όπως εκδηλώθηκε στα πολεμικά κατορθώματα (μυθικά και ιστορικά) του αθηναϊκού παρελθόντος.
3. Οι προκείμενοι νεκροί, οι αρετές τους και οι πολεμικοί άθλοι τους.
4. Προτροπή για μίμηση στους νεότερους και παραμυθία στους γονείς και τις χήρες των νεκρών.
5. Επίλογος.

Το σημαντικότερο (σε έκταση) σημείο ήταν το 2γ, δηλ. το εγκώμιο των πολεμικών έργων των προγόνων. Επεξήγηση:

1. Οι πρόγονοι θεωρούνταν αξεπέραστα πρότυπα αρετής.
2. Το έργο των τιμώμενων νεκρών κερδίζει σε αξία, εφόσον εμφανίζεται ως συνέχεια του αξεπέραστου έργου των προγόνων.

iii) Η δομή και το περιεχόμενο του Επιταφίου του Περικλή.

Διάρθρωση.

1. Προοίμιο (35).
2. Πρώτο Μέρος (36-41): α) Έπαινος των προγόνων (36, 1-2), έπαινος της σύγχρονης γενιάς (36,3) · β) έπαινος του αθηναϊκού πολιτεύματος και των τρόπων που ζει ο Αθηναίος (37-41).
3. Δεύτερο μέρος (42-43): έπαινος των νεκρών, προτροπή στους επιζώντες.
4. Τρίτο μέρος (44-45): παραμυθία και συμβουλές στους γονείς, στα παιδιά, τους αδερφούς και τις συζύγους των νεκρών.
5. Επίλογος (46).

Αποκλίσεις από τη συνήθη δομή των επιταφίων:

- Ο έπαινος του αθηναϊκού παρελθόντος είναι εξαιρετικά σύντομος (μία φράση).
- Τα πολεμικά έργα των τιμώμενων νεκρών αναφέρονται συνοπτικά, γενικά και αόριστα.
- Στην εκτενέστερη ενότητα του έργου περιγράφεται το αθηναϊκό πολίτευμα και αναλύονται οι λόγοι που οδήγησαν την πόλη στο μεγαλείο.

Άρα, η κεντρική ιδέα / ο σκοπός του λόγου (στο κεφάλαιο 36) είναι : *Να αναδειχθούν τα είδη συμπεριφοράς που οδήγησαν τους Αθηναίους στα μεγάλα πολεμικά κατορθώματα και να αναλυθεί το πολίτευμα και τα στοιχεία του χαρακτήρα του αθηναϊκού λαού που οδήγησαν την πόλη σε αυτό το υψηλό σημείο ακμής.*

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1. Ο έπαινος της αθηναϊκής πολιτείας:

- εμπνέεται από τα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολεμικά και πνευματικά επιτεύγματα της πόλης την εποχή του Περικλή ·
- αποτελεί στην ουσία εξιδανίκευση του Θουκυδίδη, εφόσον παρουσιάζει την εικόνα μιας πολιτείας όπως ήθελε να την διαμορφώσει ο Περικλής και όπως την *αντίκριζε* ο Θουκυδίδης ·
- περιλαμβάνει τον ορισμό του βαθύτερου πνεύματος της αθηναϊκής δημοκρατίας και την εικόνα του πολιτισμού της ως συνδυασμού μετρημένης ελευθερίας και εσωτερικής αξιοπρέπειας.

2. Η αντιπαράθεση με τη Σπάρτη.

- Ο λόγος περιλαμβάνει σύγκριση (φανερή ή υπονοούμενη) της Αθήνας με τη Σπάρτη, για να φανεί η ανωτερότητα της πρώτης μέσω της τεχνικής της αντίθεσης.

- Η σύγκριση δεν συνεχίζεται μέχρι το τέλος διότι η Αθήνα αναπτύσσει δραστηριότητα σε τομείς που η Σπάρτη ούτε τους υποψιαζόταν.

3. Το αποτέλεσμα της αντιπαράθεσης.

- Η Αθήνα υψώνεται, μοναδική και ασύγκριτη, σε ένα αξεπέραστο μεγαλείο.
- Φιλοτεχνείται το ιδανικό πρότυπο του ανθρώπου και της πολιτείας με την απόλυτη αυτάρκεια και ευδαιμονία.

Ύφος και γλώσσα του Επιταφίου.

Ύφος: μεγαλόπρεπο, συναισθηματικό, ζεστό αλλά και εξεζητημένο, με ποιητικούς τόνους και εκφράσεις δραστικές, που αποτυπώνονται στη μνήμη.

Γλώσσα: Η λογοτεχνική αττική διάλεκτος με ορισμένες ιδιομορφίες.

iv) Η θέση του Επιταφίου μέσα στην Ιστορία του Θουκυδίδη.

Θέματα προβληματισμού:

- α) Ο *Επιτάφιος* μέσα στην *Ιστορία* του Θουκυδίδη έχει λειτουργία διαφορετική από τις υπόλοιπες δημηγορίες, στις οποίες ανήκει.
- β) Ο *Επιτάφιος* εκφωνήθηκε πάνω στους τάφους λίγων νεκρών, αυτών που έπεσαν στις ήσσοнос σημασίας μάχες του α΄ έτους του πολέμου, και όμως καταλαμβάνει περίοπτη θέση στο έργο του Θουκυδίδη.

Επεξήγηση (διττή):

1. Ο *Επιτάφιος* εντάσσεται στο τμήμα εκείνο του έργου του Θουκυδίδη (α΄ και β΄ βιβλίο της *Ιστορίας* του) που είναι αφιερωμένο στις ενέργειες και τις δημηγορίες του Περικλή. Ο *Επιτάφιος* συμπληρώνει την εικόνα του Περικλή ως ενός φωτισμένου και συστηματικού στις ενέργειές του ηγέτη, με πρωτοποριακή πολιτική φιλοσοφία και πράξη – τέτοια εικόνα του Περικλή θέλησε να δώσει ο Θουκυδίδης στους αναγνώστες του, επειδή ο ίδιος τον θαύμαζε και δέχτηκε ισχυρή επίδραση από την προσωπικότητά του. Άρα τοποθετεί τον λόγο στο α΄ έτος του πολέμου, όταν ακόμη ήταν στη ζωή ο Περικλής.
2. Ο *Επιτάφιος* αποτελεί το προϊόν της αγάπης και του θαυμασμού του Θουκυδίδη και προς την ίδια την πόλη του. Ο λόγος αποδίδει την ιδανική εικόνα της Αθήνας του χρυσού αιώνα, πριν αυτή αμαυρωθεί από τις αποτυχίες, τις καταστροφές και την τελική ήττα, γι΄ αυτό τοποθετείται στο τέλος του α΄ έτους του πολέμου, όταν ακόμη η Αθήνα έχει μείνει αλώβητη.

Συμπέρασμα: Ενώ ο λόγος τυπικά παρουσιάζεται ως επιτάφιος των νεκρών του 431 π.Χ., στην ουσία είναι ο επιτάφιος μιας μεγάλης πολιτείας στην πιο κλασική στιγμή της – και μάλιστα εκφωνείται από τον δημιουργό αυτής της πολιτείας και τον πρώτο άνδρα της, τον Περικλή.

Γ΄ ΠΕΡΙΚΛΗΣ Ο ΞΑΝΘΙΠΠΟΥ (περ. 500 – 429 π.Χ.)

Οι γονείς: Ξάνθιππος (Αθηναίος πολιτικός και στρατιωτικός) + Αγαρίστη (εγγονή της ομώνυμης θυγατέρας του τυράννου της Σικυώνας Κλεισθένη και ανιψιά του Κλεισθένη, του θεμελιωτή της αθηναϊκής δημοκρατίας στα τέλη του 6ου αι. π.Χ.).

Πολιτική σταδιοδρομία:

- αναδείχθηκε ως μεγάλος πολιτικός ηγέτης ·
- κυριάρχησε στην πολιτική ζωή της Αθήνας (μιας δημοκρατικής πολιτείας) για μεγάλο χρονικό διάστημα: 460-429 π.Χ. ·
- επανεκλεγόταν “στρατηγός” συνεχώς για 15 χρόνια (443-429), πράγμα για το οποίο απαιτήθηκε ειδική νομοθετική ρύθμιση.

Το έργο του Περικλή:

1. Εδραίωσε την “Αθηναϊκή Συμμαχία”, αύξησε τις εισφορές των συμμάχων, επεξέτεινε την επιρροή της Αθήνας (ίδρυση αποικιών).
2. Μεταρρύθμισε επί το δημοκρατικότερο ορισμένους θεσμούς της πολιτείας.
3. Αξιοποίησε την οικονομική ευρωστία της πόλης σε δημόσια έργα μνημειώδους χαρακτήρα (π.χ. τα οικοδομήματα της Ακρόπολης, τα Μακρά Τείχη κ. ά.).
4. Συνέβαλε ουσιαστικά στην πνευματική άνθηση της Αθήνας.
5. Διακήρυξε την ενότητα του ελληνικού κόσμου, υλοποίησε (όσο μπορούσε) το ιδανικό της πανελληνίας ιδέας (π.χ. πρωτοβουλία για την ίδρυση των Θουρίων (444 π.Χ.) στην Κάτω Ιταλία) – υπέρβαση της εποχής του.

Αποτέλεσμα: Η προσφορά του κρίθηκε από την ιστορία τόσο σημαντική, ώστε ο χρυσός αιώνας του αρχαίου ελληνικού κόσμου και ιδιαίτερα της Αθήνας ονομάστηκε “αιώνας του Περικλή”.

Η διαμόρφωση της πνευματικής προσωπικότητας του Περικλή. Βασικοί παράγοντες:

- Το ανώτερο πνευματικό επίπεδο και η άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών στην Αθήνα της εποχής του.
- Η μαθητεία του κοντά σε φημισμένους δασκάλους (Αναξαγόρας, Δάμων κ.ά.).
- Οι φιλικές του σχέσεις με μεγάλες προσωπικότητες της εποχής του (Πρωταγόρας, Φειδίας, Σοφοκλής, Ηρόδοτος κ.ά.).
- Η συμβίωσή του με την Ασπασία από τη Μίλητο.

Ηγετικά χαρίσματα του Περικλή:

- σταθερός, ακέραιος και ευθύς χαρακτήρας ·
- πολιτική διαίσθηση ·
- τόλμη για τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων ·
- αίσθηση ευθύνης ·
- ρητορική δεινότητα + ηρεμία (λόγω φυσικών χαρισμάτων και διδασκαλίας από τους σοφιστές) → του αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός “Ολύμπιος”.

Απόδειξη:

1. Η τεράστια εντύπωση που προκάλεσε ο επιτάφιος λόγος του το 438 π.Χ. για τους νεκρούς του Σαμιακού πολέμου (κατά την παράδοση).
2. Οι τρεις (3) δημηγορίες του που περιλαμβάνει ο Θουκυδίδης στο έργο του:
α) αυτή του εκφωνήθηκε πριν τον πόλεμο για να μην υποχωρήσουν οι Αθηναίοι στις αξιώσεις των Λακεδαιμονίων (Α, 140-144), β) ο Επιτάφιος για τους νεκρούς του 431 π.Χ. και γ) η δημηγορία ενίσχυσης του φρονήματος των Αθηναίων μετά τις πρώτες σοβαρές απώλειες (Β, 60-64).

Χαρακτηρισμός του Περικλή από τον Θουκυδίδη. Ο Περικλής:

- ήταν συνετός και στιβαρός διοικητής της πόλης στην περίοδο της ειρήνης ·
- ήταν προβλεπτικός και ακριβής ως προς τις προετοιμασίες στην περίοδο του πολέμου ·
- διέθετε κύρος και πνευματική υπεροχή ·
- ήταν εντελώς αδωροδόκητος από χρήματα ή άλλα ·
- κρατούσε το λαό στην εξουσία του χωρίς καταναγκασμό ·
- περισσότερο αυτός καθοδηγούσε το λαό παρά παρασυρόταν από τις διαθέσεις του ·
- με τη δύναμη του κύρους του μπορούσε να λέει στον λαό ακόμη και τα αντίθετα από αυτά που ο λαός επιθυμούσε να ακούσει ·
- είχε τη δύναμη να πατάξει την αλαζονεία και να εκφοβίσει ή, αντίθετα, να ενθαρρύνει και να αναστηλώσει το ηθικό, ανάλογα με τις περιστάσεις.

Συνοπτικά: *ερίγνετό τε λογω μεν δημοκρατία έργω δε υπό του πρώτου ανδρός αρχή.*

Δ΄ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΦΙΟΥ

Υπάρχουν δύο αντίθετες απόψεις:

α) Πραγματικός συγγραφέας είναι ο Θουκυδίδης · το όνομα του Περικλή είναι απλώς συγγραφικό τέχνασμα για να εκφράσει ο Θουκυδίδης προσωπικές του ιδέες και απόψεις.

β) Πραγματικός συγγραφέας είναι ο Περικλής · ο Θουκυδίδης υπήρξε απλώς ο στενογράφος του μεγάλου πολιτικού και διέσωσε μία από τις πιο σημαντικές δημηγορίες του.

Η συμβιβαστική άποψη:

Το πρόβλημα στην ουσία δεν υπάρχει, εφόσον και οι δύο ήταν μεγάλες προσωπικότητες και καθ' όλα ικανοί και άξιοι να εκφράσουν τα διανοήματα που περιλαμβάνονται στο κείμενο αυτό. Και οι δύο:

- είχαν την ικανότητα να εισχωρούν στη βαθύτερη ουσία των θεσμών, των καταστάσεων, των γεγονότων και των ανθρώπων ·
- επιθυμούσαν να διασώσουν για τις μελλούμενες γενιές το ιδανικό της αθηναϊκής δημοκρατίας και να υμνήσουν τη δόξα και το μεγαλείο της πόλης λίγο πριν από το γεγονός που στάθηκε η αρχή του τέλους, δηλ. τον λοιμό του 430 π.Χ. .

Συμπέρασμα: Δεν έχει ιδιαίτερη σημασία να εξακριβωθεί σε κάθε περίπτωση ποια σημεία ανήκουν στον πραγματικό λόγο που εκφωνήθηκε το φθινόπωρο του 431 π.Χ. από τον Περικλή και ποια στην επεξεργασία, στην οποία τον υπέβαλε ο Θουκυδίδης. Ο λόγος είναι αντάξιος και των δύο, και του πολιτικού και του ιστορικού.

ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Κεφάλαιο 34. Και τον ίδιο χειμώνα οι Αθηναίοι, τηρώντας το πατροπαράδοτο έθιμο, επίσημα έκαναν την ταφή αυτών που σκοτώθηκαν πρώτοι σ' αυτόν εδώ τον πόλεμο με τον ακόλουθο τρόπο: Εκθέτουν (στην Αγορά) τα οστά των νεκρών για δύο ημέρες (ενν. πριν την εκφορά), αφού κατασκευάσουν μία εξέδρα, και ο καθένας φέρνει στον δικό του νεκρό αν θέλει κάτι. Και όταν έρθει η ώρα της εκφοράς, άμαξες μεταφέρουν κυπαρισσένιες οστεοθήκες, μία για κάθε φυλή · και τα οστά (του κάθε νεκρού) βρίσκονται μέσα στη οστεοθήκη της φυλής, στην οποία ο καθένας ανήκε. Και ένα φέρετρο στρωμένο (με νεκρικό σεντόνι) το μεταφέρουν στα χέρια αδειανό για τους αφανείς, για όσους δηλαδή έτυχε να μη βρεθούν για περισυλλογή και ταφή. Και παίρνει μέρος στη νεκρώσιμη πομπή όποιος θέλει, και από τους πολίτες και από τους ξένους, και παρευρίσκονται στον τόπο του ενταφιασμού και γυναίκες συγγενείς (των νεκρών) θρηνώντας. Αποθέτουν λοιπόν τις οστεοθήκες στο δημόσιο νεκροταφείο, το οποίο βρίσκεται στο ωραιότερο προάστιο της πόλης και σε αυτό ανέκαθεν θάβουν τους νεκρούς των μαχών, εκτός βέβαια από αυτούς που έπεσαν στο Μαραθώνα · εκείνων την ανδρεία, επειδή τη θεώρησαν εξαιρετική, εκεί (που έπεσαν) έκαναν και τον τάφο τους. Και αφού τους σκεπάσουν με χώμα, ένας άνδρας εκλεγμένος από την πόλη, ο οποίος και θεωρείται ότι είναι πολύ συνετός στην κρίση του και ξεχωρίζει σε υπόληψη, εκφωνεί πάνω στον τάφο τους έναν λόγο επαινετικό που ταιριάζει στην περίπτωση · ύστερα δε από αυτό αποχωρούν. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν τελούν την ταφή. Και σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, σε κάθε παρόμοια περίπτωση, τηρούσαν το έθιμο. Γι' αυτούς εδώ, λοιπόν, τους πρώτους νεκρούς, ορίστηκε να μιλήσει ο Περικλής, ο γιος του Ξανθίππου. Και όταν έφθασε η ώρα, αφού προχώρησε από τον τόπο της ταφής σε ένα βήμα που είχε κατασκευαστεί ψηλό, για να ακούγεται (ο ρήτορας) σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο μέρος από το συγκεντρωμένο πλήθος, έλεγε περίπου τα εξής:

Κεφάλαιο 35. «Οι περισσότεροι, βέβαια, από όσους έχουν μιλήσει μέχρι τώρα εδώ, επαινούν αυτόν που προσέθεσε στην καθιερωμένη τελετή αυτό εδώ το λόγο, επειδή κατά τη γνώμη τους (είναι) ωραίο να εκφωνείται αυτός προς τιμήν των νεκρών που θάβονται από τους πολέμους. Σε μένα όμως θα φαινόταν αρκετό, για άνδρες που αναδείχτηκαν γενναίοι με έργα, με έργα να εκδηλώνονται και οι τιμές (που τους απονέμουμε), όπως αυτά που και τώρα βλέπετε ότι ετοιμάστηκαν με δημόσια δαπάνη γι' αυτήν εδώ την ταφή, και (θα μου φαινόταν σωστό) να μην εξαρτάται η αξιοπιστία των ανδραγαθημάτων των πολλών από τη ρητορική ικανότητα ενός μόνο ανθρώπου, είτε μιλήσει όπως τους αξίζει είτε κατώτερα. Γιατί είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς με επιτυχία για ζήτημα όπου με πολύ κόπο εξασφαλίζεται ακόμη και η εντύπωση ότι (ο ρήτορας) λέει την αλήθεια. Γιατί αυτός που έχει άμεση γνώση και (άρα) είναι ευνοϊκός ακροατής μπορεί ίσως να σχηματίσει την ιδέα ότι (τα πράγματα) παρουσιάζονται κάπως κατώτερα σε σύγκριση με αυτά που και επιθυμεί (να εκτεθούν) και γνωρίζει καλά (ότι πραγματοποιήθηκαν), κι εκείνος πάλι που δεν έχει άμεση γνώση (θα μπορούσε ίσως να νομίσει), από φθόνο, πως μερικά είναι και υπερβολικά, αν τύχαινε να ακούσει κάτι πάνω από τη δική του δύναμη. Γιατί οι έπαινοι, όταν λέγονται για άλλους, γίνονται ανεκτοί ως το σημείο που ο καθένας πιστεύει ότι και ο ίδιος είναι ικανός να κατορθώσει κάτι απ' αυτά που άκουσε · εφόσον όμως από εκείνη τη στιγμή φθονούν, γι' αυτό και δεν πιστεύουν σε ό, τι ξεπερνά τις δυνάμεις τους. Επειδή όμως από τους προγόνους μας έτσι αποδείχτηκαν αυτά στην πράξη ορθά, πρέπει και εγώ, ακολουθώντας

το έθιμο, να προσπαθήσω να ικανοποιήσω όσο το δυνατόν περισσότερο την προσδοκία και τη γνώμη του καθενός από εσάς.

Κεφάλαιο 36. Θα αρχίσω λοιπόν (τον έπαινο) από τους προγόνους μας πρώτα · γιατί (είναι) δίκαιο και συνάμα ταιριάζει σε περίπτωση, όπως η σημερινή, να απονέμεται σε αυτούς η τιμή αυτή της μνημονεύσεως. Διότι κατοικώντας τη χώρα οι ίδιοι πάντοτε, καθώς η μία γενιά διαδεχόταν την άλλη, (μας) την παρέδωσαν με την ανδρεία τους ως τώρα ελεύθερη. Και εκείνοι λοιπόν (είναι) άξιοι επαίνου και ακόμη περισσότερο οι πατέρες μας · γιατί αφού απέκτησαν με πολύ μόχθο, κοντά σε εκείνα που κληρονόμησαν, όση εξουσία έχουμε, (τα) κληροδότησαν σε εμάς τους τωρινούς. Εμείς πάλι οι ίδιοι αυτοί εδώ, που βρισκόμαστε ακόμη τώρα λίγο – πολύ στην ώριμη ηλικία, επαυξήσαμε τους περισσότερους τομείς αυτής (της εξουσίας) και προετοιμάσαμε την πόλη έτσι ώστε να είναι απόλυτα αυτάρκης σε όλα, και για πόλεμο και για ειρήνη. Αυτών (δηλ. των προγόνων, των πατέρων και ημών) εγώ τα μεν πολεμικά κατορθώματα, με τα οποία το κάθε πράγμα αποκτήθηκε, ή αν κάποτε (εμείς) οι ίδιοι ή οι πατέρες μας αποκρούσαμε με σθένος κάποιον εχθρό, βάρβαρο ή Έλληνα, που έκανε επιδρομή εναντίον μας, θα (τα) παραλείψω, επειδή δεν επιθυμώ να μακρηγορήσω μπροστά σε ανθρώπους που (τα) γνωρίζουν καλά · από ποιες αρχές όμως φτάσαμε σε αυτό το σημείο ακμής και με ποιο πολίτευμα και από ποιο τρόπο ζωής έγινε (αυτή η ακμή) μεγάλη, αυτά αφού παρουσιάσω πρώτα, θα έρθω και στον έπαινο αυτών εδώ (των νεκρών), γιατί νομίζω ότι και στην παρούσα περίσταση θα ήταν πολύ ταιριαστά να ειπωθούν αυτά και (ακόμη) πως είναι ωφέλιμο όλο το συγκεντρωμένο πλήθος και των πολιτών και των ξένων να τα ακούσει προσεκτικά.

Κεφάλαιο 37. Έχουμε δηλαδή πολίτευμα που δεν επιδιώκει να μιμηθεί τους νόμους των άλλων, αλλά αντίθετα αποτελούμε εμείς οι ίδιοι περισσότερο παράδειγμα για μερικούς παρά αντιγράφουμε τους άλλους. Και ως προς το όνομα (το πολίτευμά μας) αποκαλείται δημοκρατία, επειδή η εξουσία δεν βρίσκεται στα χέρια των ολίγων αλλά του δήμου · και απέναντι στους νόμους, όσον αφορά τις ιδιωτικές τους διαφορές, όλοι (οι πολίτες) έχουν τα ίδια δικαιώματα, ενώ όσον αφορά το κύρος (την προσωπική αξία), όπως ο καθένας διακρίνεται σε κάποιον τομέα προτιμάται στα δημόσια αξιώματα, όχι τόσο από την κοινωνική του σειρά όσο με βάση την προσωπική του ικανότητα, ούτε πάλι αν (κάποιος) είναι φτωχός, εφόσον βέβαια μπορεί να πράξει κάτι καλό για την πόλη, εμποδίζεται εξαιτίας της ασημότητας της κοινωνικής του θέσης. Και τις σχέσεις μας με την πολιτεία τις διέπει η ελευθερία και (είμαστε απαλλαγμένοι) από καχυποψία μεταξύ μας στις ιδιωτικές μας απασχολήσεις, χωρίς να αγανακτούμε με το γείτονά μας, αν κάνει κάτι όπως του αρέσει, κι ούτε παίρνουμε το ύφος πειραγμένου, που δεν επιφέρει βέβαια καμία ποινή είναι όμως δυσάρεστο (για τους άλλους). Ενώ όμως στις ιδιωτικές μας σχέσεις δεν ενοχλούμε ο ένας τον άλλον, στη δημόσια ζωή αποφεύγουμε τις παρανομίες από εσωτερικό σεβασμό, πειθαρχώντας και σε αυτούς που κάθε φορά διοικούν την πόλη και στους νόμους, ιδιαιτέρως δε σ' εκείνους (τους νόμους) που (έχουν θεσπιστεί και) ισχύουν προς όφελος αυτών που αδικούνται και σε όσους, αν και είναι άγραφοι, προξενούν ντροπή αναμφισβήτητη (στους παραβάτες).

Κεφάλαιο 38. Και εκτός από αυτά φροντίσαμε και εξασφαλίσαμε πάρα πολλά μέσα ανάπαυσης από τους κόπους για το πνεύμα μας, έχοντας από τη μία μεν τη συνήθεια να τελούμε αγώνες και γιορτές με θυσίες που καλύπτουν ολόκληρο το χρόνο και από την άλλη (έχοντας) σπιτικά τακτοποιημένα με ευπρέπεια, από τα οποία η καθημερινή ευχαρίστηση διώχνει μακριά τη λύπη. Και ακόμη εισάγονται, εξαιτίας της δύναμης της πόλης μας, από

κάθε μέρος της γης τα πάντα, και έχουμε τη συνήθεια να χαιρόμαστε τα αγαθά που παράγονται εδώ με απόλαυση το ίδιο εύκολη, όπως και (τα αγαθά) των άλλων ανθρώπων.

Κεφάλαιο 39. Διαφέρουμε επίσης από τους αντιπάλους μας και στην πολεμική εκπαίδευση στα εξής σημεία: προσφέρουμε δηλαδή την πόλη μας ανοιχτή σε όλους και σε καμία περίπτωση με απελάσεις ξένων δεν εμποδίζουμε κανέναν από το να μάθει ή να δει κάτι που, αν δεν το κρύβαμε και το έβλεπε κάποιος από τους εχθρούς, θα μπορούσε να ωφεληθεί, επειδή έχουμε εμπιστοσύνη όχι τόσο στις πολεμικές προετοιμασίες και στα τεχνάσματα (που εξαπατούν τον εχθρό) όσο στην ψυχική δύναμη που πηγάζει από μέσα μας την ώρα της μάχης · και στο εκπαιδευτικό σύστημα, εκείνοι μεν με εξαντλητική άσκηση από την παιδική τους ηλικία επιδιώκουν να γίνουν ανδρείοι, ενώ αντίθετα εμείς, μολονότι ζούμε άνετα, με όχι κατώτερο φρόνημα βαδίζουμε προς τους εξίσου μεγάλους κινδύνους. Και η απόδειξη (όλων των παραπάνω είναι η εξής): οι Λακεδαιμόνιοι δηλαδή δεν εκστρατεύουν εναντίον της χώρας μας μόνο με τη δική τους δύναμη αλλά με όλους μαζί τους συμμάχους τους, ενώ εμείς, όταν εισβάλλουμε στη χώρα των άλλων, μολονότι πολεμούμε σε ξένη γη, χωρίς δυσκολία τις περισσότερες φορές νικούμε μόνοι μας αυτούς που υπερασπίζονται τη σωτηρία της χώρας τους. Και κανείς εχθρός μέχρι τώρα δεν αντιμετώπισε τη δύναμή μας συγκεντρωμένη, επειδή ταυτόχρονα φροντίζουμε και για το ναυτικό και επειδή σε πολλά μέρη της στεριάς στέλνουμε στρατό από εμάς τους ίδιους · κι αν κάπου συγκρουστούν (οι εχθροί μας) με ένα μικρό μέρος (από τη δύναμή μας), αν νικήσουν μερικούς από εμάς καυχώνται ότι μας έχουν απωθήσει όλους, κι αν ηττηθούν, (ισχυρίζονται) ότι ηττήθηκαν από όλους εμάς. Και πραγματικά, αν ριχνόμαστε πρόθυμοι στον κίνδυνο ζώντας με άνεση περισσότερο παρά με επίπονη άσκηση και με ανδρεία που δεν πηγάζει τόσο από την επιβολή του νόμου όσο από τον τρόπο της ζωής μας, μένει κέρδος σε μας και να μην κουραζόμαστε προκαταβολικά για τις δύσκολες στιγμές που είναι να έλθουν και, όταν φτάσουμε σε αυτές, να μη φαινόμαστε λιγότερο τολμηροί από αυτούς που αδιάκοπα πασχίζουν, και (έτσι ισχυρίζομαι) ότι η πόλη μας είναι άξια να θαυμάζεται και γι' αυτά και για άλλα ακόμη.

Κεφάλαιο 40. Πράγματι, και αγαπάμε το ωραίο με απλότητα και καταγινόμαστε με τις πνευματικές αναζητήσεις χωρίς μαλθακότητα · και τον πλούτο τον χρησιμοποιούμε περισσότερο για να έχουμε τη δυνατότητα για κάποιο έργο παρά για κομπορρημοσύνη και (θεωρούμε) ότι δεν (είναι) ντροπή να παραδέχεται κανείς τη φτώχεια του, αντίθετα μεγαλύτερη ντροπή (είναι) να μην προσπαθεί να ξεφύγει (από αυτή) με την εργασία του. Και συμβαίνει οι ίδιοι να φροντίζουμε συγχρόνως και για τις ιδιωτικές μας υποθέσεις και για τις δημόσιες, και ενώ ο καθένας μας καταγίνεται με διαφορετική απασχόληση / διαφορετικό επάγγελμα (συμβαίνει) να έχει ικανοποιητική γνώση των πολιτικών πραγμάτων · γιατί μόνοι εμείς εκείνοι που δε συμμετέχει καθόλου σε αυτά τον θεωρούμε (πολίτη) όχι φιλήσυχο αλλά άχρηστο και (μόνοι εμείς) οι ίδιοι είτε διατυπώνουμε ορθές σκέψεις είτε συλλογίζομαστε σωστά για τις υποθέσεις της πολιτείας, γιατί θεωρούμε όχι τα λόγια ζημιά για τα έργα, αλλά περισσότερο (θεωρούμε ζημιά) το να μην ενημερωθούμε και διαφωτιστούμε με τη συζήτηση πριν προβούμε σε ενέργειες για όσα πρέπει (να γίνουν). Γιατί βέβαια μας διακρίνει και το εξής ξεχωριστό, ώστε (εμείς) οι ίδιοι να τολμάμε να υπολογίζουμε με μεγάλη ακρίβεια τις συνέπειες των όσων πρόκειται να επιχειρήσουμε · ενώ αντίθετα στους άλλους ανθρώπους από τη μια η άγνοια (των κινδύνων) φέρνει αλόγιστο θάρρος και από την άλλη η γνώση (φέρνει) δειλία. Όμως δικαίως μπορούν να θεωρηθούν πολύ δυνατοί στην ψυχή αυτοί που, παρ' όλο που γνωρίζουν με απόλυτη

σαφήνεια και τους κινδύνους του πολέμου και τις απολαύσεις της ειρήνης, δεν προσπαθούν για τον λόγο αυτό να αποφύγουν τους πολεμικούς κινδύνους. Και ακόμη στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνουμε την ευεργετική μας διάθεση είμαστε αντίθετοι με τους πολλούς · γιατί όχι ευεργετούμενοι αλλά ευεργετώντας προσπαθούμε να αποκτούμε τους φίλους μας. Και πιο σταθερός (φίλος είναι) ο ευεργέτης, εφόσον επιδιώκει να παραμένει η ευγνωμοσύνη του ευεργετημένου, με τη συμπάθεια που δείχνει προς αυτόν · ενώ αντίθετα ο ευεργετημένος (είναι) περισσότερο απρόθυμος, επειδή γνωρίζει ότι θα ανταποδώσει την ευεργεσία όχι για να του χρωστούν ευγνωμοσύνη, αλλά ως εξόφληση χρέους. Και μόνοι (εμείς) ωφελούμε τον καθένα χωρίς δισταγμό, όχι τόσο από υπολογισμό του προσωπικού μας συμφέροντος όσο από την πίστη μας στο φιλελεύθερο φρόνημα.

Κεφάλαιο 41. Συνοψίζοντας λοιπόν λέω και ότι η πόλη μας σε όλες τις εκδηλώσεις της είναι σχολείο / παιδευτικό κέντρο της Ελλάδας και έχω τη γνώμη ότι ο καθένας από εμάς ξεχωριστά θα μπορούσε ο ίδιος να παρουσιάσει τον εαυτό του αυτοδύναμο σε πάρα πολλές δραστηριότητες (της ζωής) με πάρα πολλές δραστηριότητες (της ζωής) με πολύ μεγάλη χάρη και επιδεξιότητα. Και ότι αυτά εδώ (τα λόγια) δεν είναι τόσο καυχησιολογίες για την παρούσα περίπτωση αλλά η αλήθεια των πραγμάτων η ίδια η δύναμη της πόλεως, την οποία αποκτήσαμε με αυτούς τους τρόπους ζωής, το φανερώνει. Γιατί μόνη (αυτή) από τις σύγχρονες (πόλεις) βγαίνει από τη δοκιμασία ανώτερη από τη φήμη της και μόνη (αυτή) ούτε στον εχθρό που θα της επιτεθεί δίνει το δικαίωμα να αγανακτήσει, από τι (ανάξιους) εχθρούς νικείται, ούτε στον σύμμαχο (δίνει το δικαίωμα) να παραπονεθεί, ότι τάχα τον κυβερνούν ανάξιοι. Και αφού ασφαλώς παρουσιάσαμε τη δύναμή μας με μεγάλες, απτές αποδείξεις και βέβαια όχι χωρίς μάρτυρες, θα γίνουμε αντικείμενο θαυμασμού και από τους συγχρόνους μας και από τους μεταγενέστερους, μάλιστα χωρίς να έχουμε ανάγκη ούτε από έναν Όμηρο για να μας υμνήσει ούτε (από κανέναν άλλο), που με τα λόγια του θα δώσει μια πρόσκαιρη χαρά, την ιδέα όμως που θα σχηματιστεί (αργότερα) για τα έργα μας θα ζημώσει η αλήθεια, αλλά (θα γίνουμε αντικείμενο θαυμασμού) επειδή από τη μια εξαναγκάσαμε κάθε θάλασσα και στεριά να γίνει πέρασμα στην τόλμη μας κα από την άλλη (επειδή) ιδρύσαμε παντού μνημεία αιώνια / ακατάλυτα και για τις συμφορές και για τις νίκες μας. Για μια τέτοια λοιπόν πόλη και αυτοί εδώ πολέμησαν γενναία και βρήκαν το θάνατο, πιστεύοντας ότι ήταν καθήκον τους να μη χαθεί αυτή, και (είναι) φυσικό ο καθένας από αυτούς που μένουν στη ζωή με προθυμία να μοχθεί για χάρη της.

Κεφάλαιο 42. Γι' αυτό ακριβώς ανέπτυξα σε μάκρος τα σχετικά με την πόλη μας, και γιατί θέλησα να κάνω κατανοητό ότι δεν αγωνιζόμαστε για πράγματα ίσης σημασίας εμείς κι εκείνοι που δεν έχουν κανένα από αυτά (δηλ. τις αξίες που διακρίνουν την Αθήνα από τις υπόλοιπες πόλεις) στον ίδιο βαθμό και συνάμα επειδή ήθελα να παρουσιάσω φανερό, με αποδείξεις, τον έπαινο (αυτών), για τους οποίους τώρα μιλώ. Και πραγματικά έχει ειπωθεί το μεγαλύτερο μέρος αυτού (δηλ. του επαίνου) · γιατί τα ανδραγαθήματα αυτών εδώ (των νεκρών) και των ομοίων τους έκαναν στολίδια τους ύμνους που έπλεξα για την πόλη, και για λίγους από τους Έλληνες, όπως ακριβώς γι' αυτούς εδώ, ο έπαινος θα μπορούσε να παρουσιαστεί ισάξιος με τα έργα τους. Και ο τωρινός θάνατος αυτών εδώ έχω τη γνώμη ότι φανερώνει την ανδραγαθία τους, είτε ως πρώτο φανέρωμα είτε ως τελική επισφράγιση. Πραγματικά, και στην περίπτωση όσων από κάθε άλλη άποψη είναι κακοί, (είναι) δίκαιο να κρίνεται σπουδαιότερη (από κάθε τι άλλο) η ανδραγαθία τους για την υπεράσπιση της πατρίδας στους πολέμους · γιατί, εφόσον ξέπλυναν με την ανδραγαθία τους το ηθικό παράπτωμα, περισσότερο ωφέλησαν την κοινή υπόθεση παρά έβλαψαν με

τα προσωπικά τους παραπτώματα / τις κακές πράξεις τους ως άτομα. Από αυτούς εδώ τους νεκρούς όμως ούτε κανείς (πλούσιος) έδειξε δειλία, επειδή προτίμησε την απόλαυση του πλούτου του για περισσότερο χρόνο, ούτε (κανείς φτωχός) προσπάθησε να αποφύγει τον κίνδυνο (της μάχης) με την ελπίδα που γεννά η φτώχεια, ότι δηλαδή αν ξέφευγε αυτή τη φορά θα μπορούσε να γίνει πλούσιος. Αντίθετα, επειδή θεώρησαν την τιμωρία των εχθρών περισσότερο ποθητή από αυτά και συνάμα (επειδή) πίστεψαν ότι αυτός εδώ είναι ο ωραιότερος / ο ευγενέστερος από τους κινδύνους θέλησαν, αντιμετωπίζοντάς τον, να εκδικηθούν τους εχθρούς, ενώ αυτά (τα αγαθά) να τα επιθυμούν μόνο, αφού εμπιστεύθηκαν στην ελπίδα την αβέβαιη προοπτική της νίκης · μέσα στη μάχη όμως, σχετικά με αυτό που είχαν μπροστά στα μάτια τους, θεωρούσαν υποχρέωσή τους να στηριχτούν στον εαυτό τους (στην προσωπική τους ανδρεία) και μέσα στη μάχη, επειδή προτίμησαν να αντισταθούν και να πεθάνουν παρά να σωθούν υποχωρώντας, από τη μια απέφυγαν τη ντροπή να τους λένε δειλούς κι από την άλλη ανέλαβαν / κράτησαν τον αγώνα δίνοντας τη ζωή τους · και σε μια ελάχιστη κρίσιμη στιγμή, καθώς κρινόταν από την τύχη η ζωή τους, γλίτωσαν περισσότερο από την κατηγορία ότι νιώθουν φόβο παρά από το φόβο τον ίδιο.

Κεφάλαιο 43. Και αυτοί εδώ βέβαια, όπως ταιριάζει στην πόλη, τέτοιοι αναδείχτηκαν · όσοι όμως απομένετε στη ζωή πρέπει να εύχεστε το φρόνημά σας εναντίον των εχθρών να σας φέρει μικρότερο κίνδυνο, όμως να μην ανεχθείτε να είναι λιγότερο τολμηρό, υπολογίζοντας όχι μόνο με το λογικό την ωφέλεια – για την οποία θα μπορούσε κανείς να μιλήσει διεξοδικά σε σας που οι ίδιοι τα γνωρίζετε καλύτερα, λέγοντας πόσα πλεονεκτήματα υπάρχουν στο να αποκρούσει κανείς τους εχθρούς – αλλά περισσότερο βλέποντας (και θαυμάζοντας) το μεγαλείο της πόλης στα έργα της καθημερινά και αγαπώντας την σαν εραστής και, όταν σας φανεί ότι είναι μεγάλη, αναλογιζόμενοι ότι αυτά τα απέκτησαν άνδρες οι οποίοι είχαν τόλμη και γνώριζαν το χρέος τους και (άνδρες) που στη μάχη ένιωθαν ντροπή (να μην κάνουν το καθήκον τους) και οι οποίοι, αν καμιά φορά σε κάποια προσπάθειά τους αποτύγχαναν, δεν επέτρεπαν στον εαυτό τους να στερήσουν την πόλη από τη δική τους την ανδρεία, αλλά αντίθετα την πρόσφεραν σε αυτή (δηλ. στην πόλη) ως την ωραιότερη συνεισφορά. Γιατί προσφέροντας τη ζωή τους όλοι μαζί κέρδιζαν ο καθένας ξεχωριστά τον αγέραστο έπαινο και τον τάφο περιλάμπρο, όχι τόσο εκείνον στον οποίο τώρα κείτονται όσο εκείνον στον οποίο η δόξα τους παραμένει για να μνημονεύεται αιώνια σε κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται είτε δημηγορίας είτε μάχης. Γιατί των δοξασμένων ανδρών ολόκληρη η γη είναι τάφος και το δηλώνει όχι μόνο η επιγραφή μιας στήλης στη γενέτειρά τους αλλά και στην ξένη χώρα ζει μέσα στην ψυχή του καθενός άγραφη η θύμηση όχι τόσο των ανδραγαθημάτων τους όσο του φρονήματός τους. Αυτούς λοιπόν τώρα εσείς παίρνοντας για παράδειγμα και θεωρώντας ότι ευδαιμονία σημαίνει ελευθερία και ελευθερία σημαίνει γενναιότητα, μη δειλιάζετε μπροστά στους κινδύνους του πολέμου. Γιατί δεν θα ήταν πιο δίκαιο να αφηφούν τη ζωή τους όσοι δυστυχούν, οι οποίοι δεν τρέφουν ελπίδα για κάτι καλό, αλλά όσοι υπάρχει φόβος, αν συνεχίσουν να βρίσκονται στη ζωή, να μεταβληθεί ριζικά η (καλή) κατάστασή τους και στους οποίους η διαφορά κατάστασης θα είναι πολύ μεγάλη, αν τύχει να αποτύχουν. Γιατί για τον άνδρα που έχει υψηλό φρόνημα (είναι) πιο οδυνηρή η εξαθλίωση που προέρχεται από τη δειλία στη μάχη παρά ο θάνατος που φτάνει ανεπαίσθητα σε μια στιγμή έξαρσης της δύναμης και της κοινής προσδοκίας.

Κεφάλαιο 44. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο και τους γονείς τώρα αυτών εδώ (των νεκρών), όσοι είστε παρόντες, δεν (τους) κλαίω τόσο όσο θέλω να (τους) παρηγορήσω. Γνωρίζουν βέβαια καλά ότι η ζωή τους πέρασε μέσα από κάθε είδους αλλαγές της τύχης · η ευτυχία όμως ανήκει σ' όσους η μοίρα δώσει τον πιο ένδοξο θάνατο, όπως ακριβώς σ' αυτούς εδώ τώρα, και (την πιο ένδοξη) λύπη, (όπως ακριβώς) σε σας και σε όσους η ζωή τους παίρνει τέλος τη στιγμή που τελειώνει και η ευτυχία τους. Γνωρίζω βέβαια πως είναι δύσκολο να (σας) πείσω (να παρηγορηθείτε) γι' αυτούς, τους οποίους πολλές φορές θα έχετε αφορμές να θυμόσαστε στις ευτυχισμένες στιγμές των άλλων, που κάποτε και εσείς οι ίδιοι χαιρόσαστε · και λυπάται κανείς όχι για εκείνα τα αγαθά που τυχόν χάνει πριν τα δοκιμάσει, αλλά για ό, τι χάνει ενώ έχει συνηθίσει να το απολαμβάνει. Πρέπει όμως να κάνετε κουράγιο και με την ελπίδα ότι θα αποκτήσετε άλλα παιδιά / άλλους γιους, όσοι (είστε) ακόμη σε ηλικία να κάνετε παιδιά · γιατί και στην ιδιωτική ζωή τα παιδιά που θα γεννηθούν αργότερα θα κάνουν μερικούς να ξεχάσουν τα παιδιά που δεν υπάρχουν και για την πόλη από δύο απόψεις αυτό θα ωφελήσει, δηλαδή δεν θα ερημώνεται (από ανθρώπους) και θα είναι ασφαλής · γιατί δεν (είναι) δυνατόν να αποφασίζουν κατά τον ίδιο τρόπο και δίκαια όσοι δεν μπαίνουν σε κίνδυνο ακριβώς σαν τους άλλους, προσφέροντας και τα παιδιά τους (ως στρατιώτες). Και όσοι πάλι είστε περασμένης ηλικίας, το μεγαλύτερο μέρος της ζωής σας, που το περάσατε μέσα στην ευτυχία, κέρδος να το θεωρείτε και τη ζωή που σας απομένει (να θεωρείτε) ότι θα είναι σύντομη και να παρηγορείστε με τη δόξα αυτών εδώ. Γιατί μόνο η αγάπη για τιμές δε γερνά ποτέ και στην ηλικία, κατά την οποία ο άνθρωπος δεν μπορεί να προσφέρει τίποτε, μεγαλύτερη ευχαρίστηση δεν δίνει το κέρδος, όπως ισχυρίζονται μερικοί, αλλά το να τον τιμούν.

Κεφάλαιο 45. Για τους γιους εξάλλου ή για τα αδέρφια αυτών εδώ (των νεκρών), όσοι είστε παρόντες, βλέπω ότι έχετε αγώνα δύσκολο μπροστά σας – γιατί εκείνον που δε ζει ο καθένας συνηθίζει να τον επαινεί – και πολύ δύσκολα, ακόμη κι αν δείξετε ανδρεία μοναδική, θα σας κρίνουν κάπως κατώτερους, ουδέποτε ισάξιους. Γιατί στους ζωντανούς (κυριαρχεί) ο φθόνος προς τους ανταγωνιστές τους, ενώ όσοι δεν τους εμποδίζουν τιμώνται με μία εύνοια ασυναγώνιστη. Και αν είναι ανάγκη να κάνω κάποια μνεία και για την αρετή των γυναικών, όσες θα απομείνουν τώρα χήρες, με μια σύντομη παραίνεση θα εκφράσω όλη μου τη σκέψη: Μεγάλη τιμή για σας (θα είναι) να μη φανείτε κατώτερες από τη γυναικεία σας φύση, και μάλιστα για όποιαν θα ακουστεί λιγότερο το όνομά της – επαινετικά ή ντροπιασμένα – ανάμεσα στους άνδρες.

Κεφάλαιο 46. Έχουν ειπωθεί πια κι από εμένα με το λόγο μου, σύμφωνα με το έθιμο, όσα θεωρούσα κατάλληλα (για την περίπτωση) · και βέβαια έχουν ήδη τιμηθεί με έργα αυτοί που θάβονται και εξάλλου τα παιδιά τους από εδώ και στο εξής θα τα αναθρέψει η πόλη με δημόσια δαπάνη μέχρι την εφηβική τους ηλικία, γιατί θέλει να ορίσει και γι' αυτούς εδώ (τους νεκρούς) και για όσους απομένουν στη ζωή ωφέλιμο βραβείο για τους αγώνες αυτού του είδους · γιατί όπου έχουν καθιερωθεί τα πιο μεγάλα βραβεία αρετής, σε αυτή την πόλη αναδεικνύονται άριστοι πολίτες. Τώρα λοιπόν, αφού αποτελειώσετε το θρήνο για τον συγγενή του ο καθένας, πηγαίνετε».

Κεφάλαιο 47. Τέτοιου είδους ταφή έγινε εκείνο το χειμώνα.

Φύλλο Εργασίας 1. (κεφ. 34, 35 και 36).

Κεφ. 34.

1) Να περιγράψετε την τελετουργία για την ταφή των νεκρών από τους πολέμους, όπως την σκιαγραφεί ο Θουκυδίδης στο κεφ. 34.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2) Γιατί ο Θουκυδίδης αισθάνεται την ανάγκη να περιγράψει λεπτομερώς ένα έθιμο, το οποίο ασφαλώς ήταν γνωστό και αποτελούσε κοινό βίωμα στους αναγνώστες της εποχής του;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

3) Ποια είναι η ειδική λειτουργία του κεφ. 34; Γιατί προτάσσεται του Επιταφίου λόγου;

.....
.....
.....
.....
.....

Κεφ. 35.

1) Για ποιο λόγο ο ρήτορας εκφράζει επιφυλάξεις ως προς την αναγκαιότητα να περιληφθεί ο επιτάφιος λόγος στην τελετή τιμής των νεκρών; Ποια η ρητορική λειτουργικότητα των επιφυλάξεων;

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
2) Πού αποδίδει ο ρήτορας την έκφραση δυσπιστίας των ακροατών προς τα λεγόμενα, όταν αυτά περιλαμβάνουν επαίνους;

.....
.....
.....
.....
.....

3) Ποια είναι η ισχύς της παράδοσης σε σχέση με την εκφώνηση του λόγου και ποια η στάση του ρήτορα;

.....
.....
.....
.....

4) Ποιος είναι ο ρόλος της παράδοσης (θετικός – αρνητικός) στο πλαίσιο της δημοκρατικής αθηναϊκής πολιτείας; Να αιτιολογήσετε τη γνώμη σας.

.....
.....
.....
.....
.....

Κεφ. 36.

1) Να προσδιορίσετε τις τρεις μεγάλες περιόδους οικοδόμησης και επέκτασης της αθηναϊκής ηγεμονίας, όπως καθορίζονται από τον ρήτορα.

.....
.....
.....
.....
.....

2) Να ιεραρχήσετε την καθεμία από αυτές με βάση τα λεξιλογικά στοιχεία που επιλέγει ο ρήτορας για να τις αποδώσει.

.....
.....
.....
.....

3) Ποια στοιχεία του αθηναϊκού παρελθόντος επιλέγει ο ρήτορας να παραλείψει και γιατί; Ποια είναι η δική σας γνώμη;

.....
.....
.....
.....

4) Να αναλύσετε το περιεχόμενο των εννοιών: **επιτήδευσις, πολιτεία** και **τρόποι**. Μπορεί να θεωρηθεί ότι η **πολιτεία** αποτελεί προϋπόθεση των άλλων δύο ή ισχύει το αντίθετο;

.....
.....
.....
.....

Λεξιλογικές Ασκήσεις

- 1) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σημειώνοντας στη στήλη Β τη λέξη του κειμένου, η οποία παρουσιάζει ετυμολογική και σημασιολογική συγγένεια προς καθεμία από τις νεοελληνικές λέξεις που παρατίθενται στη στήλη Α.

A. Νεοελληνική λέξη	B. Λέξη του κειμένου
χρήση	
τρίτος	
ενεστώτας	
συνεισφορά	
αειφορία	
διαπρέπω	
συμβάν	
προέλευση	
αγορά	
δήλωση	
συνείδηση	
ένδεια	
απόπειρα	
συνοικισμός	
κατεστημένο	

- 2) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σχηματίζοντας δύο (2) νεοελληνικά ομόρριζα για κάθε λέξη του κειμένου που βρίσκεται στην αριστερή στήλη:

Λέξη του κειμένου	Ομόρριζο 1	Ομόρριζο 2
προτίθενται		

δοκη		
αξύνετος		
σημα		
όμιλος		
ειρηκότων		
έργω		
παρασκευασθέντα		
βεβαιουται		
πλεονάζεσθαι		
υπερβάλλοντι		
πρέπον		
κτησάμενοι		
επιόντα		
ξύμφορον		

Φύλλο Εργασίας 2 (κεφ. 37 και 38)

κεφ.37

1) Ποιο είναι το θέμα του κεφ. 37 και ποια σχέση έχει με όσα προηγήθηκαν;

.....
.....
.....

2) Τι αντιπροσωπεύει το αθηναϊκό πολίτευμα για τις άλλες πόλεις;

.....
.....
.....

3) Πώς ορίζεται από τον ρήτορα το πολίτευμα της Αθήνας και ποια είναι τα βασικά του γνωρίσματα;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

4) Ποια είναι η θέση του φτωχού πολίτη μέσα στην αθηναϊκή δημοκρατία;

.....
.....
.....
.....

5) Να επισημάνετε και να αναλύσετε τις μορφές της ιδιωτικής ελευθερίας που συνθέτουν τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του αθηναϊκού πολιτεύματος, όπως παρουσιάζεται από τον ρήτορα.

.....
.....
.....
.....
.....

6) Ποιο είναι το όριο που θέτει ο ίδιος ο Αθηναίος πολίτης στην ελευθερία του; Ποιο πρότυπο ζωής προβάλλει εδώ ο ρήτορας;

.....
.....
.....
.....

.....
.....

Λεξιλογικές ασκήσεις.

1) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σχηματίζοντας δύο (2) νεοελληνικά ομόρριζα για κάθε λέξη του κειμένου που βρίσκεται στην αριστερή στήλη:

Λέξη του κειμένου	Ομόρριζο 1	Ομόρριζο 2
ζηλούση		
μιμούμενοι		
κέκληται		
αξίωσιν		
κεκώλυται		
επιτηδευμάτων		
αζημίους		
αχθηδόνας		
δέος		
αισχύνην		
πόνων		
επορισάμεθα		
θυσίαις		
το λυπηρόν		
οικειότερα		

2) Να κλιθούν οι τύποι χρώμεθα και κεινται στον χρόνο, στην έγκλιση και στη φωνή που βρίσκονται.

3) Να κλιθούν οι τύποι πασι και νομίζοντες στο γένος που βρίσκονται.

4) Να γίνει χρονική αντικατάσταση στους τύπους κεκώλυται, φέρουσιν και επεσέρχεται.

Φύλλο Εργασίας 3 (κεφ. 39).

1) Ποιο είναι το θέμα του κεφαλαίου 39, με βάση τη δήλωση του ίδιου του ρήτορα στην πρώτη περίοδο;

.....
.....
.....

2) Να εντοπίσετε και να αναλύσετε τα βασικά σημεία διαφοροποίησης της Αθήνας από τη μεγάλη της αντίπαλο στον Πελοποννησιακό πόλεμο (με βάση το τμήμα “την τε γάρ πόλιν κοινήν παρέχομεν ..... χωρούμεν”.)

.....
.....
.....
.....

3) Ποια έννοια δίνει ο ρήτορας στο εύψυχον ως ιδιότητα του αθηναϊκού λαού;

.....
.....
.....

4) Ποια σημασία δίνει ο ρήτορας στη φράση “ανειμένως δειπνῶμενοι”; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με βάση τα προηγούμενα κεφάλαια του λόγου.

.....
.....
.....

5) Πώς τεκμηριώνει ο ρήτορας την υπεροχή της πόλης του έναντι των αντιπάλων (στο τμήμα “τεκμήριον δε .... κρατούμεν”); Να απαντήσετε λαμβάνοντας υπόψη και τη σημασία των ρημάτων *στρατεύουσιν* και *κρατούμεν*.

.....
.....
.....

6) Πώς περιγράφεται η αθηναϊκή δύναμη και υπεροπλία στο κεφάλαιο 39 (“αθρόα τε τη δυνάμει .... ησσησθαι”) και με ποια σκοπιμότητα;

.....
.....
.....
.....

7) Ποιο κέρδος προκύπτει για τον αθηναϊκό λαό από τον τρόπο ζωής και την παιδεία του; γιατί δίδει έμφαση σε αυτό ο ρήτορας; (“καίτοι ει ραθυμία .... των αιεί μοχθούντων φαίνεσθαι”).

.....

.....

.....

.....

.....

8) Ποια είναι η κειμενική λειτουργικότητα της φράσης “και έτι εν άλλους” στο τέλος του κεφαλαίου;

.....

.....

Λεξιλογικές ασκήσεις

1) Να αναλυθούν στα συνθετικά τους οι ακόλουθες (σύνθετες) λέξεις του κειμένου, σύμφωνα με το παράδειγμα:

Λέξη του κειμένου	Ανάλυση στα συνθετικά
ξενηλασίαις	
απείργομεν	από + είργω
ευψύχω	
επιπόνω	
μετέρχονται	
ενέτυχε	
επίπεμψιν	
απεωσθαι	
περιγίγνεται	
προκάμνειν	
ατολμοτέρους	

2) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σχηματίζοντας δύο (2) νεοελληνικά ομόρριζα για κάθε λέξη του κειμένου που βρίσκεται στην αριστερή στήλη:

Λέξη του κειμένου	Ομόρριζο 1	Ομόρριζο 2
μελέταις		
παρασκευαίς		
απάταις		
διαιτώμενοι		
στρατεύουσι		
αμυνομένους		
μορίω		
εθέλομεν		

αλγεινοις		
φαίνεσθαι		

- 3) Να γίνει χρονική αντικατάσταση στους τύπους: *παρέχομεν, χωρούμεν, ησησθαι*.

Φύλλο Εργασίας 4 (κεφ. 40).

1) Ποιο είναι το θέμα του κεφαλαίου 40 και πώς προκύπτει ως συνέχεια της σύγκρισης με τη Σπάρτη στα πολεμικά ζητήματα (κεφ. 39);

.....
.....
.....

2) Να αναλύσετε την πρώτη φράση του κεφ.40: “Φιλοκαλουμεν τε γάρ μετ’ ευτελείας και φιλοσοφουμεν άνευ μαλακίας” ως προς τις μορφικές ομοιότητες από τη μία και ως προς τις αντιθετικές έννοιες και συντάξεις από την άλλη.

.....
.....
.....

3) Να σκιαγραφήσετε την “αττική σύνθεση”, όπως προσδιορίζεται από τον ρήτορα με την πρώτη φράση του κεφ. 40.

.....
.....
.....
.....

4) Ποια αξία αποδίδει ο ρήτορας στον προσωπικό πλουτισμό και ποιον τρόπο υποδεικνύει για την υπέρβαση της φτώχειας; Έχουν αξία οι υποδείξεις του για τον φτωχό της σύγχρονης κοινωνίας, κατά τη γνώμη σας;

.....
.....
.....
.....

5) Ποιες είναι οι απαιτήσεις της δημοκρατικής αθηναϊκής πολιτείας από τους πολίτες της και πώς οι πολίτες ανταποκρίνονται σε αυτές; Να αιτιολογήσετε τη γνώμη σας με βάση τις εκφράσεις “οικείων άμα και πολιτικων επιμέλεια” , “ουκ απράγμονα αλλά αχρειον νομίζομεν”, “αυτοί ήτοι κρίνομεν γε ή ενθυμούμεθα ορθως τα πράγματα”.

.....
.....
.....
.....
.....

6) Ποια είναι η σχέση λόγου και έργου στη διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων της αθηναϊκής πολιτείας; Να απαντήσετε με βάση το απόσπασμα: “ου τους λόγους ... έργω ελθειν”.

.....
.....
.....
7) Σε τι διαφέρει ο Αθηναίος πολίτης από τους πολίτες των υπόλοιπων ελληνικών πόλεων-κρατών ως προς τη βίωση και την άσκηση του θάρρους;

.....
.....
.....
8) Ποιο είναι το περιεχόμενο της αληθινής ανδρείας σύμφωνα με τον ρήτορα; Να βασίσετε την απάντησή σας στο απόσπασμα “κράτιστοι δ’ αν ... εκ των κινδύνων”.

.....
.....
.....
9) Πώς εκδηλώνουν οι Αθηναίοι πολίτες (σε σύγκριση με τους άλλους) την ευεργετική τους διάθεση;

.....
.....
.....
10) Γιατί ο ρήτορας θεωρεί ότι ο ευεργετημένος είναι λιγότερο σταθερός φίλος από τον ευεργέτη; Ποια είναι η δική σας άποψη;

Λεξιλογικές Ασκήσεις

1) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σημειώνοντας στη στήλη Β τη λέξη του κειμένου, η οποία παρουσιάζει ετυμολογική και σημασιολογική συγγένεια προς καθεμία από τις νεοελληνικές λέξεις που παρατίθενται στη στήλη Α.

A. Νεοελληνική λέξη	B. Λέξη του κειμένου
ευτελής	
κομπορρημοσύνη	
εξοικείωση	
μετατροπή	
απραξία	
ηγέτης	
συλλογισμός	

δεινοπαθώ	
απόκτηση	
περιδεής	

2) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σχηματίζοντας τρία (3) νεοελληνικά ομόρριζα για κάθε λέξη του κειμένου που βρίσκεται στην αριστερή στήλη:

Λέξη του κειμένου	Ομόρριζο 1	Ομόρριζο 2	Ομόρριζο 3
προδιδαχθηναι			
όκνον			
χάριν			
ειδώς			
οφείλημα			

3) Να γίνει χρονική αντικατάσταση στους τύπους των μετοχών: **τετραμμένοις, ηγούμενοι, γινώσκοντες.**

4) να γίνει χρονική αντικατάσταση στους τύπους των απαρεμφάτων: **γνωναι, προδιδαχθηναι, εκλογίζεσθαι.**

Φύλλο Εργασίας 5 (κεφ. 41).

1) Πώς χαρακτηρίζεται η αθηναϊκή πολιτεία στο σύνολό της από τον ρήτορα;

.....
.....

2) Ποιο είναι, κατά τη γνώμη σας, το ειδικό περιεχόμενο του όρου “*παίδευσις*”;

.....
.....
.....

3) Με ποιον τρόπο παρουσιάζεται ο Αθηναίος πολίτης να συμμετέχει στις ποικίλες δραστηριότητες της ζωής και ποια είναι τα συναισθήματα που βιώνει ως μέλος της αθηναϊκής πολιτείας;

.....
.....
.....

4) Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην αίσθηση της *αυτάρκειας* του κάθε πολίτη ξεχωριστά και στην *αυτάρκεια* της αθηναϊκής πολιτείας στο σύνολό της; (βλ. και κεφ. 36 “και την πόλιν τοις πασι παρεσκευάσαμεν και ες πόλεμον και ες ειρήνην αυταρκεστάτην”)

.....
.....
.....
.....

5) Με ποιο τρόπο αποδεικνύει ο ρήτορας την πολιτική δύναμη και την πολιτιστική υπεροχή της αθηναϊκής πολιτείας, σε σχέση τόσο με τους αντιπάλους όσο και με τους συμμάχους της; (“και ως ου λόγων ... άρχεται”). Αντέχουν τα επιχειρήματά του στη δοκιμασία της λογικής;

.....
.....
.....
.....

6) Ποια πρόβλεψη διατυπώνει ο ρήτορας (και δι’ αυτού ο ίδιος ο Θουκυδίδης) για την υστεροφημία της αθηναϊκής πολιτείας στις επόμενες γενιές;

.....
.....
.....

7) Ποια στοιχεία θα μπορούσε να προσκομίσει ο σύγχρονος αναγνώστης για να αιτιολογήσει την επαλήθευση ή τη διάψευση της πρόβλεψης του ρήτορα;

.....
.....
.....

8) Πώς επιτυγχάνεται στο κείμενο η μετάβαση από την περιγραφή του τρόπου ζωής των αθηναίων πολιτών στον έπαινο των προκειμένων νεκρών; (“περί τοιαύτης ουν ... υπερ αυτής κάμνειν”). Να αιτιολογήσετε τη γνώμη σας.

.....
.....
.....

9) (γενική) Υπάρχουν, κατά τη γνώμη σας, στοιχεία υπερβολής ή, έστω, εξιδανίκευσης της πραγματικότητας στον τρόπο, με τον οποίο παρουσιάζει ο ρήτορας την εικόνα της αθηναϊκής πολιτείας στο κεφάλαιο 41 και, αν ναι, ποια είναι αυτά;

.....
.....
.....
.....

Λεξιλογικές ασκήσεις

1) Να αναλυθούν στα συνθετικά τους οι ακόλουθες (σύνθετες) λέξεις του κειμένου, σύμφωνα με το παράδειγμα:

Λέξη του κειμένου	Ανάλυση στα συνθετικά
επελθόντι	
κακοπαθει	
υπηκόω	
κατάμεμψιν	κατά + μέμφομαι
αμάρτυρον	
παρασχόμενοι	
προσδεόμενοι	
εσβατόν	
καταναγκάσαντες	
ξυγκατοικίσαντες	
αφαιρεθηναι	

2) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σχηματίζοντας δύο (2) νεοελληνικά ομόρριζα για κάθε λέξη του κειμένου που βρίσκεται στην αριστερή στήλη:

Λέξη του κειμένου	Ομόρριζο 1	Ομόρριζο 2
ξυνελών		
χαρίτων		

κόμπος		
εκτησάμεθα		
πειραν		
άρχεται		
θαυμασθησόμεθα		
έπεσι		
μνημεια		
μαχόμενοι		

3) Να γίνει χρονική αντικατάσταση στους τύπους: **ξυνελών, τέρψει, βλάψει, των λειπομένων.**

Φύλλο Εργασίας 6 (κεφ. 42-43).

κεφ.42

1) Ποια η σχέση ανάμεσα στη δύναμη της αθηναϊκής πολιτείας και στο φρόνημα των νεκρών μαχητών της, σύμφωνα με τον ρήτορα;

.....
.....
.....

2) Σε ποιους απευθύνει ο Θουκυδίδης τον Επιτάφιο λόγο, ο οποίος αποδίδεται στον Περικλή, με βάση τα δεδομένα του κεφ. 42;

.....
.....
.....

3) Σε πόσες κατηγορίες χωρίζονται οι νεκροί μαχητές στο χωρίο “δοκει δε μοι .... εποιήσατο” και ποιον στόχο εξυπηρετεί αυτός ο διαχωρισμός;

.....
.....
.....
.....

4) Συμφωνείτε με την άποψη του Θουκυδίδη ότι ο θάνατος υπέρ πατρίδος εξαγνίζει τα προσωπικά παραπτώματα του καθενός νεκρού ξεχωριστά ή όχι και γιατί;

.....
.....
.....

5) Η εξίσωση, από την πλευρά του ρήτορα, του νέου με τον ηλικιωμένο, του αγαθού με τον κακό και του φτωχού με τον πλούσιο δικαιολογείται, κατά τη γνώμη σας, από την πραγματικότητα και την ιστορία ή αποτελεί μία ιδεολογική κατασκευή του Θουκυδίδη για να υπηρετήσει τους σκοπούς του λόγου;

.....
.....
.....
.....

6) Να αναλύσετε από τη μια τι θέλησαν και τι αξίωσαν οι μαχητές, πριν τον θάνατό τους, και τι ήλπισαν από την άλλη και να εξηγήσετε γιατί γίνεται αυτή η διάκριση.

.....
.....
.....

7) Να περιγράψετε τα διαδοχικά ηθικά στάδια της ανοδικής πορείας των νεκρών μαχητών από την ώρα που επέλεξαν να παραμερίσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

του καθενός για χάρη της κοινής υπόθεσης ως τη στιγμή του ηρωικού θανάτου τους (τωνδε δε ... απηλλάγησαν).

.....
.....
.....
.....

κεφ.43.

1) Να εντοπίσετε και να ερμηνεύσετε τις αρετές των ηρωικών νεκρών και την προσφορά τους προς την πατρίδα, εξαιτίας των οποίων ο ρήτορας προβάλλει το παράδειγμά τους ως πρότυπο για τους ζωντανούς (από όλο το κεφάλαιο).

.....
.....
.....
.....
.....

2) Ποια οφείλει να είναι, κατά τον ρήτορα, η στάση όσων απομένουν στη ζωή απέναντι στις αρχές και τις αξίες της πολιτείας, η οποία γέννησε και εξέθρεψε τους νεκρούς ήρωες;

.....
.....
.....

3) Να εξηγήσετε την αποφθεγματική φράση “ανδρων επιφανων τάφος”. Θεωρείτε ότι έχει ισχύ και στη σύγχρονη εποχή;

.....
.....

4) Να αναλύσετε την έκφραση “το εύδαιμον το ελεύθερον, το δ’ ελεύθερον το εύψυχον”, εστιάζοντας κυρίως στην αντιστοιχία και στην ταύτιση των εννοιών.

.....
.....
.....

5) Ποιο ιδεώδες ζωής περιγράφεται στο χωρίο “αλγεινότερα ..... αναισθητος θάνατος” ;

.....
.....
.....

Λεξιλογικές ασκήσεις

1) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σχηματίζοντας δύο (2) νεοελληνικά ομόρριζα για κάθε λέξη του κειμένου που βρίσκεται στην αριστερή στήλη:

Λέξη του κειμένου	Ομόρριζο 1	Ομόρριζο 2
εμήκυνα		
καθιστάς		
βεβαιουσα		
προτίθεσθαι		
ωφέλησαν		
αναβολήν		
αξιουντες		
ακμη		
θεωμένους		
καταλείπεται		
ζηλώσαντες		
αφειδοιεν		

2) Να αναλυθούν στα συνθετικά τους οι ακόλουθες (σύνθετες) λέξεις του κειμένου, σύμφωνα με το παράδειγμα:

Λέξη του κειμένου	Ανάλυση στα συνθετικά
ευλογίαν	
καθιστάς	
ισόρροπος	
καταστροφή	κατά + στροφή (στρέφω)
ανδραγαθία	
διαφυγών	
εφίεσθαι	
ενδόντες	
ατολμοτέραν	
αγήρων	
αείμνηστος	

3) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σημειώνοντας στη στήλη Β τη λέξη του κειμένου, η οποία παρουσιάζει ετυμολογική και σημασιολογική συγγένεια προς καθεμία από τις νεοελληνικές λέξεις που παρατίθενται στη στήλη Α.

A. Νεοελληνική λέξη	B. Λέξη του κειμένου
σημειώνω	
κόσμημα	
εξαφάνιση	
βλάβη	

επιτροπή	
πεποίθηση	
υπομονετικός	
ενεστώτας	
αίσχος	
έμπειρος	
φαίνομαι	
δίαιτα	

4) Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα, σημειώνοντας στη στήλη Β την αντίθετη από τη λέξη του κειμένου που παρατίθεται στη στήλη Α, σύμφωνα με το παράδειγμα:

A. Λέξη του κειμένου	B. Αντίθετη λέξη
ωφελίαν	
είρηται	
τοις χείροσι	
ελαχίστου	
λαβόντες	διδόντες
εκτήσαντο	
κακοπραγούντες	
αγαθου	
αλγεινοτέρα	
αναίσθητος	

Φύλλο Εργασίας 7 (κεφ. 44, 45 και 46)

1) Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί ο ρήτορας να μετριάσει τον πόνο των γονέων των νεκρών; Σε ποιο βαθμό ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα της ζωής κατά τη γνώμη σας;

.....
.....
.....

2) Πόσοι ορισμοί της ευτυχίας δίδονται στο απόσπασμα “το δ’ ευτυχές ... ξυνημετρήθη” και ποια στοιχεία περιλαμβάνονται σε αυτούς;

.....
.....
.....

3) Η άποψη ότι δικαίωμα να αποφασίζουν για τα κοινά έχουν πρώτα όσοι διακινδυνεύουν τα παιδιά τους, στέλνοντάς τα να υπηρετήσουν την πατρίδα, είναι σύμφωνη με τις αρχές και τους κανόνες μιας δημοκρατικής πολιτείας και γιατί; Να δικαιολογήσετε τη γνώμη σας.

.....
.....
.....

4) Ποια στοιχεία αποτελούν την παραμυθία που προσφέρει ο ρήτορας προς τα παιδιά, τα αδέρφια και τις γυναίκες των νεκρών; Να τα συγκρίνετε με την παραμυθία προς τους γονείς των πεσόντων ως προς τον πλούτο των επιχειρημάτων και τη συναισθηματική συμμετοχή του ρήτορα.

.....
.....
.....

5) Ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα στην επιβράβευση της αρετής και στην πρόοδο ατόμων και κοινωνιών σύμφωνα με τον ρήτορα;

.....
.....
.....